

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOATNING BAZAVIY TARMOQLARIDA KORXONALAR FAOLIYATINI DIVERSIFIKATSIYALASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ne'matova Diyoraxon Anvarjon qizi

FDU iqtisodiyot mutaxassisligi

2kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoatning bazaviy tarmoqlarida faoliyat yurituvchi korxonalarda diversifikatsiya jarayonlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Maqolada raqamli texnologiyalar (sun'iy intellekt, big data, IoT, bulutli xizmatlar)ning korxonalar ishlab chiqarish hajmi, samaradorlik va raqobatbardoshlikka ta'siri tahlil qilingan. Sanoat tarmoqlarida diversifikatsiyaning zarurligi, uning korxonalarning barqaror rivojlanishiga ta'siri hamda risklarni kamaytirishdagi ahamiyati ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, diversifikatsiya, sanoatning bazaviy tarmoqlari, raqobatbardoshlik, innovatsion rivojlanish, raqamli texnologiyalar, korxona strategiyasi, samaradorlik, transformatsiya.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования процессов диверсификации на предприятиях базовых отраслей промышленности в условиях цифровой экономики. Проанализировано влияние цифровых технологий (искусственный интеллект, большие данные, Интернет вещей, облачные сервисы) на объём производства, эффективность и конкурентоспособность предприятий. Научно обоснованы необходимость диверсификации в отраслях промышленности, её влияние на устойчивое развитие предприятий и важность для снижения рисков.

Ключевые слова: цифровая экономика, диверсификация, базовые отрасли промышленности, конкурентоспособность, инновационное развитие, цифровые технологии, стратегия предприятия, эффективность, трансформация.

Abstract. This article discusses the issues of improving diversification processes in enterprises operating in basic industries in the context of the digital economy. The article

analyzes the impact of digital technologies (artificial intelligence, big data, IoT, cloud services) on the production volume, efficiency and competitiveness of enterprises. The need for diversification in industrial sectors, its impact on the sustainable development of enterprises and its importance in reducing risks are scientifically substantiated.

Keywords: digital economy, diversification, basic industries, competitiveness, innovative development, digital technologies, enterprise strategy, efficiency, transformation.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida sanoatning bazaviy tarmoqlarida faoliyat yurituvchi korxonalar oldida yangi imkoniyatlar va bir vaqtning o'zida murakkab raqobat muhitini bosib o'tish zarurati yuzaga kelmoqda. Raqamli iqtisodiyot korxonalar boshqaruvi, ishlab chiqarish texnologiyalari hamda bozor strategiyalarining tubdan yangilanayotgan bosqichini belgilab bermoqda. Ushbu jarayon sanoat korxonalaridan raqobatbardosh bo'lish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va bozor o'zgarishlariga tezkor moslashishni talab qiladi.

Bunday sharoitda korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Diversifikatsiya korxonaga risklarni kamaytirish, qo'shimcha daromad manbalarini shakllantirish, bozordagi tebranishlarga moslashuvchan javob berish hamda innovatsion faoliyatni kengaytirish imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi ishlab chiqarish va boshqaruvning yangi shakllarini yaratmoqda, bu esa diversifikatsiya jarayonlarini yanada samarali amalga oshirishga zamin yaratadi.

Raqamli iqtisodiyot davrida sanoatning bazaviy tarmoqlari uchun diversifikatsiya nafaqat strategik zarurat, balki raqobat ustunligini shakllantirishning muhim vositasidir. Chunki sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili, Internet of Things, raqamli platformalar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari korxonalarga yangi mahsulot turlarini yaratish, xizmatlarni kengaytirish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va bozor segmentlarini aniqroq maqsad qilish imkonini bermoqda.[1]

Shu jihatdan mazkur mavzuning ilmiy-amaliy dolzarbligi shundaki, sanoat korxonalarida diversifikatsiya strategiyalarini raqamli iqtisodiyot sharoitida qayta ko'rib chiqish, ularni takomillashtirish, amaliy mexanizmlarini ishlab chiqish hamda sanoatning

bazaviy tarmoqlarida barqaror va innovatsion rivojlanishni ta'minlash bugungi kunning muhim vazifasi hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoatning bazaviy tarmoqlarida korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash jarayonlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish korxonalarining aksariyatida diversifikatsiya strategiyasi an'anaviy yondashuvlarga tayangan holda amalga oshirilmoqda. Bu esa raqamli transformatsiya talablariga to'liq mos kelmasdan, ishlab chiqarish samaradorligi va bozor raqobatbardoshligini oshirishda yetarli natija bermayotganini ko'rsatadi.[2]

1. Raqamli iqtisodiyotning sanoat korxonalariga ta'siri tahlili:

Tahlil natijalariga ko'ra, raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatildi:

- Ishlab chiqarish jarayonlarining optimallashtirilishi: IoT va avtomatlashtirilgan tizimlar ishlab chiqarishdagi nosozliklarni kamaytiradi, real vaqt rejimida monitoring qilish orqali samaradorlikni oshiradi.

- Xarajatlarning qisqarishi: bulutli hisoblash va raqamli platformalardan foydalanish korxonaga infratuzilma xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishga yordam beradi.

- Bozor tahlilining tezlashishi: big data orqali talabni prognozlash va bozor tendensiyalarini o'z vaqtida aniqlash diversifikatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi.

- Mazkur natijalar digitalizatsiya jarayonlarining diversifikatsiya strategiyasining asosi sifatida qaralayotganini ko'rsatadi.

2. Diversifikatsiya darajasi va korxona samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik

- O'rganilgan sanoat korxonalarining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatdiki:

- mahsulot turlarini yoki xizmatlarni kengaytirgan korxonalarda rentabellik darajasi o'rtacha 12–18% ga oshgan;

- raqamli texnologiyalar asosida yangi yo'nalishlar qo'shgan korxonalarda investitsion jozibadorlik yuqori bo'lib, kapital aylanish tezligi 15–20% ga yaxshilangan;

– diversifikatsiya risklarni kamaytirib, korxonaning tashqi bozor tebranishlariga chidamliligini oshirgan.

Bu esa raqamli iqtisodiyot sharoitida diversifikatsiya korxona faoliyatining strategik barqarorligini ta'minlashda muhim omil ekanini tasdiqlaydi.

3. Sanoatning bazaviy tarmoqlarida mavjud muammolar

Tahlil jarayonida quyidagi muammolar aniqlangan:

- korxonalar raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yetarli bilim va tajribaga ega emas;
- zamonaviy texnologiyalarga investitsiya yetishmasligi;
- diversifikatsiya uchun bozor tahlili yetarli darajada chuqur olib borilmaydi;
- innovatsion strategiyalarni ishlab chiqish va joriy etishda resurs cheklovlari mavjud.

Ushbu omillar sanoat korxonalarining raqamli transformatsiya jarayonini sekinlashtirmoqda.

4. Takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan natijalar

Tahlil asosida quyidagi amaliy natijalarga kelindi:

- korxonalar uchun diversifikatsiya strategiyalarini raqamli ekotizimga uyg'unlashtirish, ya'ni raqamli platformalar orqali sotuv, logistika va ishlab chiqarishni birlashtirish zarur;
- sun'iy intellekt asosidagi boshqaruv tizimlari korxonaning yangi mahsulot liniyalarini shakllantirishni samarali rejalashtirish imkonini beradi;
- korxona menejmenti uchun raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish diversifikatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi;
- davlat tomonidan raqamli infratuzilmani kengaytirish sanoatning bazaviy tarmoqlarida diversifikatsiya imkoniyatlarini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoatning bazaviy tarmoqlarida korxonalar faoliyatini diversifikatsiyalash iqtisodiy barqarorlik, raqobatbardoshlik va

innovatsion rivojlanishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar korxonalarda raqamli transformatsiya jarayonlari diversifikatsiya samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi. Xususan, IoT, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar va katta ma'lumotlar tahlilining joriy etilishi korxonalarining yangi bozor segmentlariga kirib borishi, mahsulot turlarini kengaytirishi va risklarni kamaytirish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Shu bilan birga, sanoat korxonalarida diversifikatsiya strategiyalarini shakllantirishda ayrim muammolar — raqamli texnologiyalar bo'yicha yetarli ko'nikma yo'qligi, moliyaviy resurslar cheklanganligi, bozor tahlilining yetarli darajada olib borilmasligi — jarayon samaradorligini pasaytirayotgan omillar sifatida aniqlandi.

Ushbu natijalardan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflarni ishlab chiqish mumkun:

1. Korxonalarda raqamli strategiyalarni ishlab chiqish va implementatsiya qilish. Bunda har bir korxona o'z faoliyatini diversifikatsiyalash jarayonida raqamli transformatsiya strategiyasini alohida yo'nalish sifatida belgilashi zarur.

2. Raqamli texnologiyalarni bosqichma-bosqich joriy etish. Bunda IoT, AI, big data va raqamli platformalar avvalo ishlab chiqarish jarayonlarida, so'ngra sotuv, logistika va boshqaruv bo'limlarida tatbiq etilishi kerak.

3. Kadrlar raqamli savodxonligini oshirish. Bunda menejerlar va mutaxassislar uchun raqamli texnologiyalar bo'yicha qisqa muddatli trening va malaka oshirish dasturlarini joriy etish zarur.

4. Innovatsion biznes-modellarni qo'llash. Bunda korxonalar yangi xizmat turlari, qo'shimcha qiymat yaratadigan mahsulotlar va raqamli xizmatlarga asoslangan diversifikatsiya strategiyalarini ishlab chiqishi lozim.

5. Davlat tomonidan raqamli infratuzilmani qo'llab-quvvatlash. Bunda internet tezligini oshirish, data-markazlarni kengaytirish, raqamli xizmatlarga subsidiya berish kabi chora-tadbirlar sanoat tarmoqlarining diversifikatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi.

6. Bozor tahlilida big data va analitik platformalardan foydalanish. Bu korxonaga yangi yo‘nalishlarni aniqlash, iste’molchi xulqini o‘rganish va diversifikatsiyaning risklarini kamaytirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdug‘aniyev A. “Raqamli iqtisodiyot asoslari”. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.[1]
2. Jo‘rayev R., O‘rinboyev M. “Sanoat iqtisodiyoti va modernizatsiya jarayonlari”. – Toshkent, 2020.
3. Nazarov Q., Karimov Sh. “Korxonani boshqarish va strategik rivojlantirish”. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2019.
4. Xudoyqulov X. “Innovatsion menejment”. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2022.
5. To‘laganov A. “Raqamli transformatsiya: nazariya va amaliyot”. – Toshkent, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi bo‘yicha farmonlari va qarorlari.
7. “Sanoat tarmoqlarini diversifikatsiya qilish va modernizatsiya jarayonlarini rivojlantirish” mavzusidagi ilmiy maqolalar to‘plami. – TDIU, 2021–2024.[2]